

08.10.2004

Retsøkonomer i modvind

Af: Carsten Juul

Skal virksomhederne have lov til at bryde kontrakter?

Jurister er naive og tror på det gode i mennesker. Bare noget er forbudt ved lov, tror de, at borgerne opfører sig ordentligt, siger retsøkonomerne, som mener, at højere straffe virker, og at virksomheder skal have lov til at bryde kontrakter, hvis det kan betale sig.

Den nye dreng i klassen må stride sig gennem en hård og ensom tid, før de andre accepterer ham, og hvis han vil have en chance, skal han ikke komme og fortælle de andre noget nyt.

Retsøkonomerne er i samme situation. Juristerne har ikke meget tilovers for deres syn på retsreglerne, og retsøkonomerne får hurtigt svar på tiltale, hvis de drister sig til at sige noget om incitament, effektivitet og nyttemaksimering. Det skete f.eks. sidste år, da en retsøkonom i en kronik påstod, at længden af fængselsstraffe ifølge ny, udenlandsk forskning virker afskrækkende på kriminelle og dermed fører til lavere kriminalitet. I en kronik ugen efter blev han prompte sat på plads af to kendte professorer.

Retsøkonomi er en disciplin, der anvender økonomisk teori på retssystemet. Retsøkonomer undersøger, hvordan man kan ændre folks adfærd ved at skrue op og ned på retsreglerne, så de virker effektivt og efter hensigten. For hvad nytter det for eksempel med små bøder, når de tilsyneladende ikke motiverer bilisterne til at sænke farten.

Ikke overraskende fylder retsøkonomien meget i USA både på de juridiske fakulteter og i retssalene. Lige så lidt forbavsende er det, at retsøkonomien endnu ikke er slået igennem herhjemme, men det er kun et spørgsmål om tid, mener de foreløbig få personer, der i øjeblikket beskæftiger sig med området - fortrinsvis en håndfuld forskere på Center for Law, Economics and Financial Institutions på Handelshøjskolen i København.

"Retsøkonomi er et godt supplement til den traditionelle jura, men der er en kraftig modvilje blandt mange jurister mod at beskæftige sig med området," siger Otto May Petersen, tidligere advokat og nu underviser på Handelshøjskolen i København.

"En af de ting, juristerne har svært ved at forstå, er, at folk handler rationelt og kynisk. Jurister er naive og tror på det gode i mennesker - bare noget er forbudt ved lov, tror de, at borgerne opfører sig ordentligt."

Rationelle forbrydere

Retsøkonomien er opstået, fordi det juridiske system hele tiden står over for spørgsmålet om, hvordan love og regler påvirker folks adfærd. Og man kan anvende økonomisk teori på stort set alle juridiske områder, mener retsøkonomerne, der antager, at mennesker groft sagt er rationelle egoister. Det betyder ikke, at retsøkonomer ser bort fra, at moralske normer også spiller en rolle. Men det er klogest ikke at tillægge dem for stor betydning i juraen. For eksempel undersøgte retsøkonomer, hvad der sker, når en lovændring giver begge parter i et ægteskab mulighed for at opnå skilsmisse uden den andens samtykke. Om ændringen førte til mindre hustruvold, når kvinden pludselig kunne true med at kræve skilsmisse.

"Forskellige delstater i USA indførte ændringen i loven på forskellige tidspunkter, og man kunne derfor påvise, at volden faldt i de stater, hvor loven først blev ændret. Pointen er, at selv om mange mænd tager personligt afstand fra vold, gør lovgivningsmagtens klogt i også at tage højde for incitamenter, der kan påvirke adfærden hos særlige typer af mænd. Også på områder, hvor vi normalt ikke forestiller os, at folk gør sig overvejelser," siger Henrik Lando.

I en retsøkonomisk verden er forbryderne ofte rationelle personer. De overvejer i mange tilfælde deres handlinger i forhold til straffens længde og risikoen for at blive opdaget. Et syn på kriminalitet der åbner for væsentlig højre fængselsstraffe.

"Herhjemme er det et dogme, at straf ikke har nogen virkning. Det har den ikke, når nogen handler i affekt, men ellers viser nye undersøgelser, at højere straffe har en effekt," siger Henrik Lando, professor ved Center for Law, Economics and Financial Institutions.

Retsøkonomerne ser også anderledes på erstatninger. Når det drejer sig om erstatning for personskade, tager juraen udgangspunkt i, at skadelidte først og fremmest skal kompenseres for sit økonomiske tab. Men hvad nu, hvis et barn kommer til skade på en kommunal legeplads, og uheldet skyldes kommunens manglende tilsyn? Så får barnet en mindre erstatning, fordi der er ikke lidt noget økonomisk tab. Ifølge retsøkonomerne er det derfor afgørende, at hæve erstatnings-niveauet for personskade - først og fremmest for at få kommunen til at stramme sit tilsyn.

Juraen fastslår, at løfter skal overholdes. Man må i princippet ikke bryde en kontrakt med fuldt overlæg. Retsøkonomerne ser mere pragmatisk på tingene. Hvis en virksomhed ønsker at gøre sig fri af sine kontraktlige forpligtelser, skal det kunne lade sig gøre, hvis begge parter stilles bedre. Modparten skal bare kompenseres fuldt ud for kontraktbruddet.

"Det betragtes af jurister som uetisk, mens retsøkonomerne spørger, hvorfor det er moralsk forkert at tillade en handling, som er til fordel for begge parter?"

Arrogance og uvidenhed

Konkurrenceret og økonomi er vævet sammen. Det er svært at forestille sig en analyse af et marked uden økonomiske analyser. På det felt finder man derfor både jurister og retsøkonomer, deriblandt cand.merc.jurterne, som kender en hel del til rets- og kontraktsøkonomi fra undervisningen på handelshøjskolerne. Selskabsret og immaterialret - selv familieretten kan være genstand for retsøkonomiske analyser,

påpeger retsøkonomerne og bryster sig af, at fagfæller i USA var tidligt ude med synspunktet om, at en hjemmegående kvinde ved skilsmisse bør få andel i mandens formue for at kompensere for hendes arbejde i hjemmet.

Professor Clas Wihlborg, leder af Center for International Finance and Financial Institutions er klar over, at retsøkonomiske ræsonnementer endnu ikke accepteres i det gode juridiske selskab, men glæder sig over opbakningen fra andre økonomer. Han er ikke i tvivl om, at disciplinen nok skal trænge igennem også på universiteterne. For Europa er på vej til en amerikanisering af lovgivningen, og den fri bevægelighed og forskellige retstraditioner nødvendiggør, at eksempelvis erhvervslivets kontrakter bliver mere detaljerede, og at økonomiske aspekter bliver mere fremtrædende.

"Det vil helt sikkert ske," siger Clas Wihlborg og understreger, at retsøkonomernes mål med at arbejde på juristernes domæne er at blive inddraget som konsulenter.

"Vi ønsker at samarbejde og forklare forskellige økonomiske fænomener, så samfundet får det bedste økonomiske resultat ud af sine lovregler."

Artiklen omtaler to kronikker, der er trykt i Politiken: Forbrydelse og straf, af Henrik Lando (28. april 2003), og Straf og effekt, af Flemming Balvig og Vagn Greve (6. maj 2003). Undersøgelsen om hustruvold kan læses i Bargaining in the Shadow of the Law: Divorce Laws and Family Distress, Betsey Stevenson, Justin Wolfers, NBER Working Paper w10175.